

В. К. Хільчевський, В. М. Самойленко

Дунай

ДУНАЙ – одна з найбільших рік Європи (друга після Волги). Тече в межах 19-ти країн, зокрема Німеччини, Австрії, Словаччини, Угорщини, Сербії, Болгарії, Румунії, України (Одеська обл.). В античних джерелах відомий під назвами Істр (давньогрец.) і Данубій (лат.). Довжина – 2857 км, площа басейну 817 тис. км², загальне падіння 678 м. Бере початок у Німеччині на східних схилах Шварцвальду двома витоками – Бреге і Брігах, впадає в Чорне море, утворюючи дельту (див. також [Дельта Дунаю](#)).

За фіз.-географічними умовами річку поділяють на три ділянки. Верхній Д. (до Відня) – типова гірська ріка, тече в межах Шварцвальду, Швабсько-Бавар. плоскогір'я та у звуженні між Альпами і Чеським масивом. Долина Д. у верхів'ї вузька, з високими крутими берегами; річище до м. Ульм (Німеччина) завширшки 20–100 м, нижче – 100–350 м, місцями огорожене спрямлюючими та захисними дамбами; швидкість течії 1–2,8 м/сек. Середній Д. (Відень–Оршова, Румунія) перетинає Середньодунай. рівнину. Долина ріки тут розширена до 5–20 км, заплавна; річище звивисте, розгалужене, ширина до 1 км; швидкість течії 0,3–1,1 м/сек. Подекуди Д. протікає через окремі гірські пасма та хребти, утворюючи долини прориву (Угор. Ворота, Вишегр. прохід, Залізні Ворота, Казане). На цих ділянках шир. долини 0,6–1,5 км, потік звужується до 150 м, глиб. зростає до 15–20 м (в ущелині Казане бл. 70 м), швидкість течії – до 2,2–4,7 м/сек. Нижній Д. – рівнинна ріка, тече Нижньодунайською рівниною між Пн. Карпатами та Балканськими горами широкою (7–20 км) заплавною долиною, розгалужуючись на численні рукави та протоки. Ширина річища в нижній течії – 1–2 км, пересічна глибина – 5–7 м, швидкість течії 0,5–1 м/сек. У дельті Д. ділиться на Кілійське (у межах Одес. обл.), Сулінське (судохідне) та Георгіївське (обидва – Румунія) гирла. Д. має понад 300 значних приток, серед яких 34 – судноплавні. Найбільші праві притоки – Інн, Драва, Сава, Велика Морава; ліві – Морава, Тиса, Олт, Серет, [Прут](#).

Д. має складний гідрологічний режим. Добре виражені три його фази: весняна повінь, літні та осінні паводки, осіння та зимова межені. Поч. весняної повені в лютому–квітні; у верх. і серед. Д. вона триває до травня, у нижньому – до червня. Повінь, зазвичай, складається з двох періодів; починається під час дощів і танення снігів у горах. Нерівномірність впливу цих чинників у різних частинах басейну зумовлює різкі коливання рівнів води. Якщо хвилі

повені або літніх паводків на великих притоках збігаються у часі, то Дунай. вода затоплює заплаву. В 2-й пол. літа відбувається спад рівня, який переривають невеликі підйоми від дощових паводків. Дощі в жовтні–листопаді є причиною осінніх паводків. Теплі, з відлигами, зими спричиняють високі рівні; підйоми часто бувають зв'язані з затор. і загор. явищами. Вони призводять до затоплення прибережних рівнин. Під час холодних зим на Д. – найнижчі рівні. Річна амплітуда коливань рівня води від 4,5–5,5 м побли. м. Рені (Одес. обл.) до 6–8 м побли. Будапешта. Пересічні річні витрати води: у верхній течії (побли. Регенсбурґа, Німеччина) – 420, у серед. течії (побли. Відня) – 1900, у гирлі – 6430 м³/сек. Максимальні витрати води в пониззі бл. 20 тис., мін. – 1800 м³/сек. Серед. стік бл. 203 км³ на рік (з них 123 км³ – Кілій. гирлом). Д. замерзає лише в холодні зими на 1,5–2 місяці. Щороку виносить в Чорне море бл. 120 млн т наносів і розчинених мінеральних речовин. Мутність води у гирлі бл. 200 г/м³. Вода гідрокарбонатна кальцієва з мінералізацією у пониззі: весною – 360, влітку – 355, восени – 410, взимку – 445 мг/дм³.

Д. має велике економічне значення для всіх придунайських країн. Ріка судноплавна на ділянці 2500 км від гирла. Для поліпшення умов судноплавства споруджено мережу каналів, на окремих ділянках поглиблено фарватер, проведено обвалування берегів тощо. Каналами Д. сполучений з басейнами Рейну, Ельби, Одри та з Чорним морем (зокрема в Румунії споруджено канал Дунай–Чорне море). Д. здійснюють значні за обсягом вантажні й пасажир. перевезення. Основні порти: Регенсбурґ, Братислава, Відень, Будапешт, Белґрад, у межах України – Рені, Ізмаїл, Кілія, Вилкове. Щорічний вилов риби складає бл. 600 тис. т. Гідроенергет. потенціал Д. в пересіч. за водністю рік – бл. 42 млрд кВт·год. На Д. споруджено ГЕС «Залізні Ворота» та «Залізні Ворота-2» (Сербія, Румунія), діє каскад з 14-ти ГЕС у межах Австрії. Воду використовують для зрошення та водопостачання. У межах України формується бл. 5,7 км³ стоку, знаходиться частина лівобережної заплави Д. та 8 % пл. його дельти. У пониззі – група заплавлених озер, серед них – Кагул, Ялпуг, Катлабуг. Значна ділянка заплави та дельти (74,1 тис. га) затоплюється під час паводків і частково заболочена. В Україні споруджено 1-а чергу [Дунай-Дністровської зрошувальної системи](#). У дельті створено [Дунайський біосферний заповідник](#).

Транскордонний басейн Д. здавна є об'єктом міжнародної співпраці. Починаючи від 2-ї пол. 18 ст., підписано низку міжнародних угод стосовно умов судноплавства на Д. В останні десятиріччя вони мають комплексний характер із природоохоронним спрямуванням: «Декларація дунайських країн про взаємодію з питань водного господарства Дунаю» (1985, Бухарест), «Конвенція зі співробітництва щодо охорони та сталого використання річки Дунай» (1994, Софія; діє від жовтня 1998, ратифікована 13-ма дунайськими країнами та ЄС, Україною – у березні 2003). Згідно з останньою створено робочий орган – Міжнародну комісію з охорони річки Д. з Постійним секретаріатом у Відні. Конвенція опікується проблемами сучасного транскордонного управління басейном за пріоритету збереження його довкілля. Функціонують й ін. інституції з тематичної співпраці в басейні, зокрема

Міжнародна дунайська комісія з питань судноплавства (від 1954), Міжнародна асоціація з досліджень Д. (від 1956), Міжнародна асоціація з гідротехнічних споруд у басейні Д. (від 1993) тощо. Окремі види господарської діяльності на Д. (рибальство, гідроенергетика та ін.) регулюються двосторонніми угодами зі співробітництва дунайських країн на акваторії та прилеглих територіях.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Муранов О. П. Великі, могутні, живі... (Розповідь про найголовніші річки світу). К., 1984;
2. Сергеева Н. А., Насековский Р. Л. Дунай – река дружбы: Путеводитель. О., 1985;
3. Хільчевський В. К. Гідролого-гідрохімічна характеристика середньої і нижньої частини басейну Дунаю // Вісн. Київ. університету. Географія. 1990. № 34;
4. Гидроэкология украинского участка Дуная и сопредельных водоёмов. К., 1993;
5. Ліпінський В. М., Манукало В. О. Міжнародне співробітництво в галузі гідрології та водного господарства в басейні річки Дунай // Наук. пр. Укр. н.-д. гідрометерол. інституту. 2003. Вип. 252;
6. Гидрология дельты Дуная. Москва, 2004;
7. Самойленко В. М. Стратегія створення ГІС транскордонного басейну Дунаю // Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. 2004. Т. 6.

Бібліографічний опис:

Дунай / В. К. Хільчевський, В. М. Самойленко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-19549>. – Останнє поновлення : 2023.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).